

Кокарда поліцейського міста Києва (XIX століття)

Серед різноманіття предметів, пов'язаних із минулим нашого міста, у нашому Музеї зберігається кокарда поліцейського міста Києва (періоду Російської імперії) XIX ст., яку передав нашому закладу місцевий мешканець (МІДЦ, ОФ, № 1023). Кокарда – це металевий знак, який кріпився на головний убір (фуражку або папаху) поліцейських чинів та був елементом форменого одягу. Кокарда має вигляд фігурної емблеми із зображенням губерньського герба – Архангела Михаїла (іл. 1). Кокарди з губерньськими гербами існували до 1881 року. У 1881 році було встановлено єдиний зразок кокарди для поліцейських чинів (офіцерів, унтерофіцерів та нижніх чинів) Російської імперії. Ця кокарда була виготовлена з металу сріблястого кольору і мала овальну форму з 36 променями.

Іл. 1. Кокарда поліцейського м. Києва.

XIX ст.

На кокарді, як і на гербі міста, зображено Архангела Михаїла – небесного заступника й покровителя Києва з часів Київської Русі. Архангела Михаїла шанують у юдаїзмі, християнстві та ісламі. У християнстві його називають Архистратигом (головнокомандувачем) Небесного воїнства, що бореться проти сил зла, а також є захисником віри та покровителем воїнів. Його ім'я перекладається як «Хто як Бог?».

Поліцію як державний орган з охорони правопорядку в Києві було засновано в 1733 році. Штат київської поліцейської контори в той час складався з поліцмейстера, унтерофіцера, капрала, восьми рядових (із платнею з доходів губернії від гарнізонних сум) і двох канцелярських служителів (із грошовим утриманням з доходів від сум, зібраних поліцією). У 1782 році було прийнято «Статут благочиння, або поліцейський», відповідно до якого в місті почала діяти Управа благочиння, очолювана городничим. Управа відповідала за поліцейсько-виконавчі та дрібні судові справи. У 1799 році її було замінено поліцейським присутством (міською поліцією) на чолі зі старшим поліцмейстером, якого призначав військовий губернатор. Водночас для зручності контролю й нагляду Київ ще в 1790 році було поділено на дільниці та квартали. Справами дільниці займався пристав, кварталу – квартальний наглядач. Утримували поліцію за рахунок міських доходів. Після поділу Києва на дільниці функції поліції розширилися. Вона почала вести слідство й розшукувати злочинців, наглядати за підозрілими особами, втікачами, в'язницями, примушувати до сплати податків та виконання повинностей. Крім того, поліція несла відповідальність за справність мостів, доріг, тротуарів, дотримання встановлених цін на базарах і ярмарках, контролювала корчмарство. У 1834 році стався новий поділ території міста. Київ було поділено на шість дільниць: Печерську, Либідську, Палацову, Старокиївську, Подільську та Плоську. Кожна з них поділялася на п'ять кварталів. У той час у місті діяло чотири арештантських будинки, повсюдно споруджувалися поліцейські будки. Київську міську поліцію було створено в 1858 році

шляхом реформування правоохоронних органів, у зв'язку із зайвою чисельністю її функцій і недостатністю фінансових ресурсів для введення необхідної кількості штатних одиниць, відповідного виконання завдань підтримки громадського порядку, адекватного протистояння злочинності. У лютому 1858 року міністерствам юстиції, державного майна та внутрішніх справ імперії було доручено розробити пропозиції щодо реорганізації поліції. Це саме завдання було поставлено й перед особливою нарадою, яка складалася з губернаторів. Міністр внутрішніх справ вніс на розгляд імператора початкові пропозиції про перетворення поліції, які були схвалені 4 липня 1858 року. У них ішлося про необхідність змінити склад міських поліцій, залежно від території та кількості населення кожного міста, а також від його промислово-торговельного й культурно-просвітницького потенціалу. Рекомендувалося скоротити число поліцейських інстанцій і поліпшити особовий склад поліції шляхом посилення числа нижчих чинів. Пропонувалося чітко й однозначно визначити точні обов'язки міських поліцій. У пропозиціях особливу увагу було приділено збільшенню грошового утримання поліцейських чинів, тому частину витрат на їх утримання було віднесено на рахунок загальних державних доходів. У грудні 1862 року стартувала нова поліцейська реформа, яка передбачала збільшення штатної чисельності чинів поліції, поліпшення їх фінансового забезпечення, звуження виконуваних функцій. У поліції створили два підрозділи – Стіл кримінальних справ (складався з арештантського й слідчого відділів) та Стіл цивільних справ (у складі виконавчого, розшукового, вексельного й військового відділів). Весь особовий склад міської поліції нараховував 312 осіб. У 1875 році відбулася чергова зміна в назві поліції – міське поліцейське управління стало називатися Київським управлінням поліцмейстера. Воно складалося з секретаря, журналіста, скарбника, архіваріуса, п'яти столоначальників, які вели цивільні справи, займалися стягненням податків і штрафів, перевіряли подвірні книги, доводили до відома міщан розпорядження влади, здійснювали організацію поліцейського нагляду,

пересилання арештантів, боролися з грабіжниками. У 1879 році, на тлі розширення міста, Київ було знову поділено на дільниці – цього разу їх було вісім: Печерська, Палацова, Либідська, Старокиївська, Подільська, Плоська, Бульварна та Лук'янівська. На поліцію поклали й додаткові обов'язки – відтепер вона мала збирати статистичні дані про населення, стан і кількість заводів і фабрик. Одночасно при поліції було створено нові підрозділи: кінну варту (у складі 40 вершників) та розшукову частину. Визначну роль у професійний розвиток київської поліції внесли Леонід Порфірович Мостицький та Георгій Михайлович Рудий. За їх сприяння київська поліція почала застосовувати дактилоскопію, службове собаківництво та «слідчу валізу», було підготовлено перші службові інструкції чинам розшукової поліції.

Міське поліцейське управління з 1857 року містилося в будівлі Присутствених місць між Софійським та Михайлівським соборами. У Музеї історії Десятинної церкви зберігається поштова листівка «Кієвъ. Присутственныя мѣста» (МІДЦ, ОФ, № 14). На ній зображено панораму Софійської площі, сфотографовану з даху будівлі, що міститься на розі Софійської площі та Софійської вулиці (іл. 2). Ліворуч – у центрі площі – пам'ятник Богдану Хмельницькому. Праворуч розташована будівля Присутствених місць (триповерхова з цокольним поверхом), за нею – пожежна каланча. На площу виходить частина вулиці Володимирської, на початку якої видно Десятинну церкву, побудовану за проектом архітектора В. П. Стасова 1842 року. Світлину зроблено в період 1900–1907 років. Зараз тут міститься Головне управління Національної поліції в Києві та Київській області (вул. Володимирська, 15).

Іл. 2. Поштова листівка «Кієвъ. Присутственные мьста».

Джерела та література

1. Головне управління Національної поліції у місті Києві. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%86%D1%96%D1%97_%D1%83_%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%9A%D0%B8%D1%94%D0%B2%D1%96.
2. Корреспондент: Прислуги закону. На початку ХХ ст. Київ був найбільш кримінальним містом Російської імперії. *Корреспондент.net*. 23.05.2013. URL: <https://ua.korrespondent.net/journal/1561455-korrespondent-prislugi-zakonu-na-pochatku-hh-st-kiyiv-buv-najbilsh-kriminalnim-mistom-rosijskoyi-i>.
3. Присутствені місця, 1854–1909. *Звід пам'яток історії і культури України*, кн. 1, ч. 1: Київ. Київ, 1999, с. 283–284.
4. Григор'єва, О. Київський Пентагон. Там, де жила влада. *УНІАН. Інформаційне агентство*. URL: <http://kiev.unian.ua/663466-kijivskiy-pentagon-tam-de-jila-vlada.html>.

Тетяна Левченко

*провідна наукова співробітниця
науково-дослідного відділу фондів,
т.в.о. головного зберігача
Музею історії Десятинної церкви*